

Opetus- ja kulttuuriministeriölle

Asia: E-aineistojen kirjastokäytön korjaamista koskeva selvitys

Viite: VN/13482/2022

Näkemyksenne selvityksen oikeudellisia lähtökohtia koskevista johtopäätöksistä (jakso 3.1.2)

Suomen tietokirjailijat ry kiittää lausuntopyyntöä. Yhdistys edistää suomalaista tietokirjallisuutta, valvoo tietokirjailijoiden tekijänoikeudellisia ja taloudellisia etuja, tukee tietoteosten kirjoittajia sekä edistää jäsentensä ammattitaitoa ja -etiikkaa. Suomen tietokirjailijat ry on Suomen suurin kirjailijajärjestö, joka edustaa yli 3 300 tieto- ja oppikirjailijaa.

Yhdistyksemme jakaa selvityksessä esitetyn käsityksen e-lainaamisen oikeudellisista lähtökohdista. Kun e-kirjoja ja e-äänikirjoja saatetaan asiakkaiden käyttöön verkon välityksellä, on tekijänoikeudellisessa mielessä kyse teoksen välittämisestä. Välittämisoikeus, toisin kuin teoskappaleiden levittämisoikeus, ei sammu tai raukea. E-kirjojen ja e-äänikirjojen antaminen lainaajien käyttöön tulee tapahtua oikeudenhaltijoiden myöntämien lisenssien nojalla, ja siten tekijöille e-lainaamisesta maksettava korvaus on järjestettävä toisin kuin fyysisten teosten osalta on tehty. Selvityksessä esitetty erillinen teoksen e-lainaamisesta maksettava korvaus, jota maksetaan tekijälle huolimatta siitä, mitä tekijän ja kustantajan välillä on sovittu teoksen hyödyntämisen korvaamisesta, on yhdistyksemme mielestä onnistunut.

Näkemyksenne korvausjärjestelmän tarpeesta ja ehdotettavan järjestelmän perusteista (jakso 4.1)

Lainauskorvausjärjestelmän ulottaminen e-kirjoihin ja e-äänikirjoihin on kirjailijoiden kannalta erittäin tärkeää. Lainauskorvaus on luovan alan tekijöille maksettavaa korvausta siitä, että teokset ovat kirjastoissa ilmaiseksi käytettävissä ja luettavissa. Lainauskorvaus muodostaa monelle kirjailijalle merkittävän osan heidän tuloistaan. Järjestelmä on koettu onnistuneeksi ja on tärkeää varmistaa sen toimivuus jatkossakin.

E-kirjojen ja e-äänikirjojen lainausta tapahtuu sekä yleisissä kirjastoissa että korkeakoulukirjastoissa. Suomeen perusteilla oleva kuntien yhteinen e-kirjasto tulee todennäköisesti kasvattamaan e-kirjojen ja e-äänikirjojen lainausmääriä entisestään. Monissa korkeakoulukirjastoissa e-lainaaminen on jo lainaamisen päämuoto, ja uudet teokset hankitaan kirjastoille ensisijaisesti e-muodossa. Osa kirjallisuudesta julkaistaan nykyään vain e-muodossa. Digitalisaation edetessä ja kirjallisten teosten e-lainaamisen yleistyessä on perusteltua laajentaa lainauskorvausjärjestelmä koskemaan eri julkaisuformaatteja tasapuolisesti. Toivomme, että lainattavissa olevan aineiston lisääminen otetaan huomioon määrärahaa määriteltäessä. E-lainaamisen lisääntyminen ei saa johtaa tekijöiden tulojen vähentymiseen.

Näkemyksenne selvityksen johtopäätöksistä ja taloudellisista vaikutuksista (jakso 4.3) sekä erityisesti selvittäjän ehdottamasta etusijajärjestyksestä (jakso 4.3.4) ja korkeakoulukirjastojen e-lainaamisesta (jakso 4.3.2)

Yhdistyksemme ei kannata ehdotusta siitä, että korvauksia maksettaisiin vain fyysisenä teoksena lainattavissa olevien teosten e-kirja ja e-äänikirjaversioista. Teoksia voidaan jo nykyisin julkaista pelkästään e-muodossa, tulevaisuudessa tämän käytännön voidaan odottaa lisääntyvän. Lainauskorvaus olisi toteutettava teknologianeutraalisti siten, että myös ainoastaan e-muodossa olevien teosten lainaamisesta maksetaan korvausta.

Kirjailijoiden kannalta olisi erityisen tärkeää, että lainauskorvaus ulotettaisiin koskemaan myös korkeakoulukirjastoja. Korkeakoulukirjastoissa tapahtuva lainaaminen on merkittävä osa erityisesti tietokirjallisuuden lainaamisesta. Yhdistyksemme näkemyksen mukaan selvityksessä ei ole esitetty riittävän perusteltuja syitä sille, miksi korkeakoulukirjastot olisi jätettävä lainauskorvauksen piiriin ulkopuolelle.

Selvityksen mukaan lainauskorvausjärjestelmän tarve ei olisi korkeakoulujen e-aineistojen osalta selvä. Selvityksessä on tältä osin viitattu tieteellisiin julkaisuihin ja siihen, että tällaisilla julkaisuilla ei ole sellaista itseisarvoa tekijälleen kuin kaunokirjallisilla teoksilla. Lisäksi väitetään eri tekijöillä olevan erilainen korvaustarve sillä perusteella, että tieteellisiä julkaisuja luodaan osin työsuhteessa ja osin erilaisten apurahojen turvin.

Lainauskorvaus on tekijälle maksettava korvaus siitä, että aineistot ovat ilmaiseksi käyttäjien saatavilla. Ei ole tarkoituksenmukaista ryhtyä arvioimaan eri tekijöiden tarvetta lainauskorvaukseen, eikä fyysistenkään kirjojen lainauskorvauksen osalta ole tehty tällaista erottelua. Tieteelliset julkaisut ja tiedekirjat ovat vain pieni osa tietokirjallisuutta, joten suuri osa tietokirjallisuudesta julkaistaan

muutoin kuin tieteellisissä yhteisöissä yleistyneinä avoimina julkaisuina. Sekä kaunokirjailijat että tietokirjailijat kirjoittavat teoksia yhtä lailla apurahojen turvin, eikä tietokirjallisuutta pääsääntöisesti luoda osana työsuhdetta. Tieto- ja kaunokirjailijoita ei pidä asettaa eriarvoiseen asemaan, vaan kaikkia kirjailijoita olisi syytä kohdella yhdenvertaisesti. Korkeakoulujen e-aineistoja ei ole siten syytä rajata lainauskorvausjärjestelmän ulkopuolelle selvityksessä mainituilla perusteilla.

Yhdistyksemme näkemyksen mukaan lainsäädännön teknologianeutraalisuus ei toteudu, jollei samoja aineistoja kohdella yhdenmukaisesti riippumatta siitä, onko ne lainattu yleisistä kirjastoista vai korkeakoulukirjastoista. Selvityksessä esitetystä mallista samoja aineistoja kohdellaan eri tavoin riippuen siitä, onko e-aineisto lainattu yleisestä kirjastosta vai korkeakoulukirjastosta: tekijä olisi oikeutettu saamaan lainauskorvausta korkeakoulukirjastosta tapahtuvan fyysisen teoslainan perusteella, mutta hän ei saisi korvausta saman teoksen e-kirja- tai e-äänikirjaversiosta lainaamisesta. Edelleen tekijä olisi kuitenkin ollen oikeutettu saamaan korvausta kyseisen teoksen e-lainauksesta yleisestä kirjastosta. Yleisistä kirjastoista ja korkeakoulukirjastoista lainataan osin samoja teoksia. Tällaisiin teoksiin lukeutuvat esimerkiksi kurssikirjat, oppaat ja yleiset tietokirjat. Selvityksessä esitetyn mallin perusteella samasta e-kirjasta saisi lainauskorvausta, jos se lainataan yleisestä kirjastosta, mutta korvausta ei saisi, jos se lainattaisiin korkeakoulukirjastosta.

Selvityksessä perustellaan korkeakoulukirjastojen e-lainauksen rajaamista lainauskorvausjärjestelmän ulkopuolelle myös muilla perusteilla, kuten tilastoinnin puutteellisuudella ja sillä, että suuri osa korkeakoulukirjastojen e-aineistosta on ulkomaista. Lainaustilastoa korkeakoulukirjastojen e-lainoista on tarjolla, sitä tuottaa esimerkiksi selvityksessäkin mainittu Ellibs Oy, jonka tarjoamista aineistoista valtaosa on kotimaista. Viittaamme tarkempien tilastojen osalta Sanaston lausuntoon. Korkeakoulukirjastojen aikaisempi puutteellinen tilastointi ei ole perustelu sille, että korkeakoulukirjastot rajoitettaisiin lainauskorvauksen ulkopuolelle. Tilastointia voidaan aina kehittää.

Vaikka korkeakoulukirjastoissa saatavilla olevien e-aineistojen on selvityksessä mainittu painottuvan ulkomaisiin aineistoihin ja e-lehtiin, lainatuimman e-aineiston joukkoon kuuluu suuri määrä kotimaista e-aineistoa. Fyysisten teosten lainaustilastojen perusteella korkeakoulukirjastojen lainatuimpiin teoksiin kuuluvat vuodesta toiseen kotimaiset tietokirjat, tutkimusoppaat ja kurssikirjallisuus. Useat korkeakoulukirjastot ovat myös tehneet linjauksen hankkia kaiken aineiston, myös runsaasti lainatun kurssikirjallisuuden, ensisijaisesti e-muodossa. E-muodossa olevat yksittäiset tieteelliset artikkelit, e-lehdet ja avoimeen käyttöön perustuvat e-aineistot rajautuisivat joka tapauksessa lainauskorvauksen ulkopuolelle.

Selvityksessä ehdotetaan korkeakoulukirjastojen lainauskorvauksen rajaamista vain ennalta määräytyksi laina-ajaksi saatavilla oleviin teoksiin, jolloin muun tyyppiset lisenssit rajattaisiin lainauskorvauksen ulkopuolelle. Lainauskorvausta ei nähdäksemme ole perusteltua rajata koskemaan vain tiettyjä kirjastolisenssejä, vaan korvauksen olisi lähtökohtaisesti ulotuttava kaikkiin kirjastolisensseihin. Mikäli tällainen rajaus katsotaan tarpeelliseksi, ei kuitenkaan ole perusteltua rajata lainauskorvauksen piirin ulkopuolelle sellaista korkeakoulukirjaston e-aineistoa, joka on saatavilla vain määräytyksi laina-ajaksi.

Selvityksessä korkeakoulukirjastojen aineiston väitetään olevan saatavilla vain rajatulle yleisölle. Korkeakoulukirjastojen piiriin kuuluu noin 300 000 opiskelijaa sekä kymmeniä tuhansia henkilökunnan jäseniä. Näin laajaa joukkoa ei voi katsoa rajatuksi yleisöksi, ottaen myös huomioon, että ulkopuolinenkin voi hankkia korkeakoulukirjaston kirjastokortin ja täten saada käyttömahdollisuuden e-muodossa olevaan aineistoon. Korkeakoulukirjastot on täten nähtävä yleisölle avoimeksi kirjastoksi, jonka e-aineistosta olisi maksettava lainauskorvausta, samoin kuin korkeakoulukirjastojen fyysisestäkin aineistosta jo maksetaan.

Näkemyksenne selvityksessä ehdotetusta lainsäädännöllisestä ratkaisusta (jaksot 5.1, 5.1.1 ja 5.1.2)

Yhdistyksemme näkemyksen mukaan on tärkeää, että e-lainauskorvaus säädetään tekijänoikeuslakiin. Tämä lainsäädännöllinen ratkaisu turvaa lainauskorvausjärjestelmän vakauden, luo oikeudelliset perusteet määrärahan varaamiseen valtion talousarvioon ja varmistaa tekijöiden oikeuden korvaukseen.

Selvityksessä ehdotetussa 38 a §:n sanamuodossa korvausoikeus rajoitettaisiin tilanteisiin, joissa teos välitetään yleisölle ”johtimitse tai johtimitta **siten, että** yleisöön kuuluvilla henkilöillä on mahdollisuus saada teos saataviina itse valitsemastaan paikasta ja itse valitsemanaan aikana...”. Tekijänoikeuslain 2 §:n 3 momentin 1 kohdassa teoksen välittämisen määritellään laajemmin: ”...johtimitse tai johtimitta, **mihin sisältyy** teoksen välittäminen siten, että yleisöön kuuluvilla henkilöillä...”. Ehdotetun 38 a §:n sanamuoto rajaa lainauskorvauksen piiriä vain ns. ”on demand” - tyyppiseen käyttöön. Täten rajattaisiin ulos mm. sellainen lainaus, joka tapahtuu kirjaston tiloissa. Rajaus ei nähdäksemme ole perusteltu, vaan ehdotetun pykälän sanamuoto olisi muokattava vastaamaan 2 §:n 3 momentin 1 kohdan mukaista sanamuotoa.

Helsingissä 3.2.2023

Timo Tossavainen

Puheenjohtaja

Suomen tietokirjailijat ry

Mikko Niemelä

Juristi

Suomen tietokirjailijat ry